

Türk Sosyoloji Tarihçesinde Carle C. Zimmerman

Doç. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN

Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Öğretim Üyesi

I — Giriş :

Birleşik Devletler günümüz sosyolojisinin belli başlı temsilcilerinden biri olan Prof. Carle C. Zimmerman, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesinde 1963 - 64 ders yılında ziyaretçi profesör olarak bulunmuştur. Bu bakımdan, bugüne kadar Türk üniversitelerinde bilhassa, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde sosyoloji sahasında hizmette bulunanlar arasında Zimmerman, Amerikan sosyolojisini Türkiye'de ilk defa temsil eden bir şahsiyet olarak da ayrı bir işgal eder¹.

Türk üniversitelerinde, sosyoloji öğretimi alanında, benim hatırlayabildiğim, üç yabancı sosyologun önemli tesirleri olmuştur :

a) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji kürsüsünde, Nazi rejimine karşı sert tutumu yüzünden Almanya'yı terk durumunda kalan Gerhard Kessler;

b) Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Sinoloji ve bilhassa, Etnoloji Enstitüsünde yayımlarıyla tanınmış ve yine Alman asıllı Wolfram Eberhard²;

c) Nihayet aynı fakültenin 1953 - 1955 yılları arasında sosyoloji Enstitüsü direktörlüğüne getirilen Hans Freyer.

1) Zimmerman'dan sonra, bazı Amerikan sosyologlarının Türk Üniversitelerine geldiklerini müşahade etmekteyiz. 1967 - 1968 ders yılı döneminde George Hellin, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji bölümünde derslerini vermeğe başlamıştır.

2) W. Eberhard, Nazi rejiminin hâkim olduğu sularda Türkiye'ye gelmiş, 1948 yılında Türkiye'yi terketmiştir. Kendisi, halihazırda Berkley Üniversitesi Sosyoloji Bölüm başkanıdır.

Ayrıca, 1945 yıllarında, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Felsefe bölümü direktörü Fransız düşünürü Oliver Lacombe'ü da bunlar arasında zikredebiliriz. Zira, Lacombe, Durkheim sosyolojisine ait müstakil araştırmalarıyla, Türkiye'de mevcut olan bu akımı desteklemiştir.

Prof. Zimmerman, Türk Üniversitelerinde hizmet gören yabancı sosyologlar arasında Amerika'yı temsil eden ilk ve en yeni olanını teşkil eder. Onu diğer sosyologlardan ayıran önemli bir husu da, günümüz sosyolojisinin en gelişmiş bir çevresini temsil eden Birleşik Devletlerin sosyoloji akımlarını Türkiye'de salâhiyetle başlatmış olmasıdır.

Yukarıda zikredilen sosyologların hercaen hepsi Türkiye'ye, Batı Avrupa klâsik sosyoloji akımlarını getirmiş, memleketimizde uzun zaman kalmalarına rağmen, görüşlerini hemen hemen üniversite dışına aksettirmemişlerdir. Belki bu hususta, Türkiye'nin o zamanki sosyal, siyasî ve ekonomik şartlarının da tesiri olmuştur. Bugün, Türkiye, 10 - 15 yıldan beri her alanda sürekli bir değişme içindedir. İşte, Zimmerman'ın Türkiye'ye gelişi böyle bir âna rastlar. Sekiz ay gibi kısa bir müddet içinde hem üniversite, hem de resmî müesseseler, Profesörün fikirlerinde imkânlar nisbetinde faydalanmıştır.

Zimmerman'ın Türk sosyolojisine olan tesirini daha iyi anlamak için, memleketimizde sosyoloji ilminin gelişim safhalarına kısaca bir göz atmanın faydalı olacağı kanaatındayım. Türkiye'de, Avrupa hususiyile, Fransız sosyolojisiyle ilk temas, 19. yüz yılın birinci yarısında olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunu islah hususunda devlet adamları tarafından öne sürülen tedbir ve görüşlerin temelinde A. Comte'un tesiri büyük olmuştur. Bilâhare Le Play soyolojisi (Science Social) temsilcisi Prens Sabahattin tarafından desteklenmiştir. Le Play'nin bir çok görüş ve kanaatları Prens Sabahattin grubu tarafından Türkiye'de aktarılmıştır. Hattâ, Prens Sabahattin, Avrupa'da bulunduğu sıralarda tanınmış. Le Play'cilerle de yakınlık sağlamış, "Türkiye Nasıl Kurtulabilir?" adlı bir eseriyile de Le Play'nin sosyolojik görüşlerine dayanarak, İngiliz sosyal yapısı ve kuruluş sistemini 1910 yıllarından sonra savunmuştur. Fakat, görüşleri o devrin iktidar partisinin (İttihat ve Terakki) kanaatlarına uymaması yüzünden tutunmamıştı. Fakat, Sabahattin'in Türkiye'de açmış olduğu Le Play'ci çığır yakın zamanlara kadar Türk sosyolojisinde ve araştırmalarda önemli bir yer işgal etmiştir. 30 - 40 kadar köy araştırmaları, monografiler, aslında Le Play'nin (Science Social) çığırının tesiri altında yapılmıştır. Buna rağmen, Science Social cereyanının metodolojisi, ilmî araştırma tekniği, memleketimizde lâyikiyle ortaya çıkmış değildir.

Türk sosyolojisinde üçüncü akım saydığımız Durkheim Mektebinin menileketimizdeki temsilciliği Ziya Gökalp'le başlar. Gökalp, Durkheim sosyolojisini — Türk sosyal şartlarını da gözönüne alarak — en iyi bir tatbikatçısı olarak karşımıza çıkmaktadır³. Durkheim'dan metod ve kaideler alarak, Türk cemiyetinin aile müessesesini, hukukunu, Türk devletnin gelişmesini, Türk millî mefkûresini, eski Türk dinlerini, ahlâkını, sanatını ve Türk medeniyet tarihinin ana esaslarını açıklamıştır. Gökalp'in gayesi, sosyolojinin ortaya koyduğu gerçeklere göre Osmanlı Cemiyetini çöküntüden kurtarmaktı. Sabahattin ve Gökalp'in sosyolojiye olan temayülleri, Türk cemiyetini ilmî metotlara göre ıslâh etmek esasına dayanır.

Türk sosyolojisinin gelişim hattı, yukarıda ifade edildiği gibi, bu iki istikamette olmuştur. Fakat, bunlardan biri, Ziya Gökalp, hem İttihat Terakki partisinin resmî düşünürü olması, hem de Türk devriminin lideri Atatürk'e tesirde bulunması bakımından sosyolojimizin kurucuları arasında sayılır. Nitekim, Prof. Zimmerman, bugün bazı Türk üniversitelerinde okutulan⁴ "Yeni Sosyoloji Dersleri" adlı ders kitabının giriş kısmında Ziya Gökalp için aynen şu ifadeleri kullanıyor: "Bir üniversitede ders vermek ve onun tam Ziya Gökalp'in sosyoloji okuttuğu kısmı ile de iş birliği yapmak meraklı bir hadise ve iddiadır"⁵.

Günümüz Türk sosyolojisinde Avrupa sosyolojisinin bu derin ve tarihî tesiri yanında, Amerikan sosyolojisinin İstanbul Üniversitesi kürsüsünden tanınmış bir Amerikan sosyologu tarafından okutulmasının bir başka anlamı daha vardır: O da bu yeni kitada Avrupa, hususiyle, Le Play sosyolojisinin tanıtılmasında Zimmerman'ın payının büyük oluşudur⁶. Çünkü, "Amerikan sosyolojisi akademik çalışmalarına 1880 yılında başlamış; 1883 de L. Ward'un (Dynamic Sociology) adlı eseriyle de ilk

3) Fikirleri Batı sosyoloji dünyasında da tanınmaktadır; Bk. Niyazi Berkes, *Turkish Nationalism and Western Civilization, Selected Essays of Ziya Gökalp...* Keze, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Ziya Gökalp, *Sa Vie et Sa Sociologie, essai sur l'influence de la Sociologie Française en Turquie*, Paris 1936; Uriel Hyde, *Ziya Gökalp and Turkish Nationalism*, Oxford, Ph. D. Dissertation, 1949, London.

4) C. C. Zimmerman, *Yeni Sosyoloji Dersleri*, sh. 1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, no. 110; İstanbul, çeviren: Dr. Amiran Kurtkan, Aralık 1964.

5) a.g.e., sh. 1.

6) Zimmerman'ın Le Play ile ilgili araştırmaları: (1) *Studies of Family Living in The United States and Other Countries*; (2) *Family and Society, A Study of the Sociology of Reconstruction*; (3) *Consumption and Standards of Living*.

sistemli araştırmalara yayın alanında rastlanmıştır⁷. 1905 tarihinde (American Sociological Society) adlı derneğin kurulmasıyla de Amerikan şehir ve köy meseleleri, demokrasi ve hürriyet fikirleri, şahsiyet ve ferdiyet meseleleri, bir grup soyologlar tarafından ilk ele alınan konular olmuştur. Bu çalışmaların temelinde yatan iki önemli hususu, Zimmerman'ı anlamak bakımından, gözönünde tutmak gerekir. Bunların ilki, Avrupa sosyoloji akımlarının bu yeni kıtada kök salması ve gelişmesi... İkincisi de birinci akımın bir tamamlayıcı faktörü olarak, bu gelişmelerin yeni Amerikan sosyal yapısının ihtiyaçlarıyla karşılaşması. Kanatıma göre, C. C. Zimmerman, her iki kanatı da uzlaştırmış bir sosyolog olarak Modern Amerikan sosyolojisinde kendisine has yeri işgal etmiştir. Onda, bir taraftan Avrupa sosyoloji ve tarih felsefesi akımlarının, diğer taraftan da klâsik sosyologların görüş ve düşünüş sistemlerinin yeni sosyal yapı ve organizasyonları anlama hususundaki gayretleri sezilmektedir. İşte, bu vasıflarından dolayı Zimmerman, Türk sosyoloji çevresinde yadrganmamış, bunun sonucu olarak da tesiri büyük olmuştur.

II — Akademik Faaliyetleri :

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji dersleri 1963-1964 ders yılı döneminde (2 sömestr müddetle) Harvard Üniversitesi tanınmış profesörü Carle C. Zimmerman'a tahsis edilmiştir. Zimmerman bu müddet içinde (Yeni Sosyoloji Dersleri) adı altında ilgi çekici bir kitabını okutmuştur. Bu kitap 4 kısım, ve 18 bölümden ibarettir. Birinci kısım, Yeni teori adı altında değişme sosyolojisine ayrılmıştır. Türk cemiyeti için değişme sosyolojisi, henüz yeni bir alanı teşkil eder⁸. O kadar ki, son bir kaç yıl içinde sosyoloji el kitaplarında değişmeyle ilgili dağınık ve sistemli olmayan fikirlere rastlamaktayız. Bu bakımdan diyebiliriz ki, Zimmerman, ilk defa değişme sosyolojisi adı altında, XIX. yüzyıl sosyolojisinden Sorokin ve Neodinamik sosyolojisine kadar (Avrupa ve Birleşik Devletlerdeki) çağdaş bütün sosyal akımları ve XX. yüzyılın bir değişme sosyolojisi olduğu hususunu etraflıca belirtmiştir.

Sorokin "Fizyolojide kan dolaşımı ne ise, sosyolojide de sosyal değişme odur" diyordu. Sosyolojinin bu açıdan değerlendirilmesi, Türkiye

7) Nicholas S. Timasheff, Sociological Theory, p. 326, Random House, New York, 1961.

8) C. C. Zimmerman, Yeni Sosyoloji Dersleri, sh. 1 - 390.

için beklenen en büyük ihtiyaçtı. Çünkü, bizde sosyoloji Alman ve Fransız tesiri altında klâsik havasından henüz kurtulmuş değildir⁹. Bir taraftan soyoloji, felsefeyle birlikte veya felsefeî mahiyet arzederken, diğer taraftan Durkheim'in sosyal morfoloji ve sosyal fizyoloji gibi ayırımları Liselerden Üniversitelere kadar ders kitapları halinde, teorik vasfını devam ettirmektedir. Böylece, XX. yüzyıl dinamik sosyolojisi memleketimizde, Zimmerman'ın öncülüğü ile adımı duyurmaya başlamıştır. Bugün, Atatürk Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi Beşerî ve Sosyal Bilimler bölümünde değişme sosyolojisi en önemli yer işgal eder. Bu husus da Zimmerman'ın payı büyük olmuştur.

a. Prof. Dr. Zimmerman, Yeni Teori adlı birinci kısım içinde sadece 6 bölümü değişme sosyolojisine tahsis etmiş ve XX. yüzyıl sosyolojisini 1964 yılına kadar olan bütün hususiyetlerin büyük vuzuhla telkin etmeye çalışmıştır. Böylece, Türkiye'de sosyoloji okutulan müesseselerde demirbaş kitap olarak kabul edilen Freyer'in¹⁰ "Sosyolojiye Giriş" adlı eseri, ondan daha önce, İstanbul Üniversitesi yayınları arasında neşredilmiş bulunan Kessler'in¹¹ "İçtimaiata Başlangıç", Zimmerman'ın bu yeni eserinden sonra, bir hayli klâsikleşmiş sayılabilirler.

Zimmerman'ı yukarıda adları zikredilen yabancı sosyologlardan ayrıran bir husus da, Yeni Sosyoloji Derslerinin hemen her bölümünde Türk sosyologlarının, bilhassa, Ziya Gökalp'in görüşlerine sık sık temas etmesi, onları değerlendirmesi ve cemiyetlerimizi sosyal ve ekonomik meseleleri ile devrimlerin temelinde yatan sosyolojik tahlilleri büyük bir önem vermiş olmasıdır. Böyle bir başlangıç bilhassa, bunun bir yabancı sosyologtan gelmesi hesaba katılırsa, sosyoloji öğrenimini yapan resmî müesseselerde bazı sosyoloji öğretilerinin Türk sosyal meseleleri üzerine eğilme şevkini hızlandırmıştır.

b. Prof. Zimmerman'ın Yeni Sosyoloji Derslerinin ikinci kısmı, Yeni Liderlik soyolojisine tahsis edilmiştir. Bu bölüm de ilki kadar Türk sosyolojisi için yeni sayılır. Keza, bu kısım da kendi içinde dört bölüme

9) Sosyal veya Kültür değişmesi üzerinde Teorik ve Deneme mahiyetinde ilk sistematik çalışma Prof. Dr. Mümtaz Turhan tarafından yapılmıştır. Bk. Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, İst. Üniversitesi yayınları, 1951, İstanbul.

10) Hans Feyer, Sosyolojiye Giriş, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, no. 71 - 53, Tercüme : Dr. Nermin Abadan, 1957, Ankara.

11) Gerhard Kessler, İçtimaiata Başlangıç, İst. Üniversitesi yayınları, no. 71, Tercüme : Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, 1938, İstanbul.

ayrılır. Burada ağırlık merkezi, aydın sınıfın ortaya çıkışı ve sosyal yönden önemi noktasında toplanmıştır. Türk sosyolojisinde bu tip görüşler daima lider ve liderliğin kaynağı ve yerinin tayini şeklinde ele alınmıştır. Bu tartışmalar da soyolojik olmaktan ziyade felsefi temellendirmelere istinat ettirilmiştir. Yâni, lideri tayin eden cemiyet mi, yoksa liderin doğuştan bazı vasıflara sahip olması mıdır? Oysaki, Zimmerman, bu tip tarih felsefesini ilgilendiren görüşlere kat'iyen temas etmeksizin, liderin mensubu bulunduğu cemiyetin hangi sınıflarından geldiğini, cemiyetteki vazifeleri ve kendi kendilerini terbiye etmeleri gibi meseleleri incelemiştir. Memleketimizde aydınlar soyolojisi üzerinde ileri sürülen görüşlerin bir kısmı da yine bir yabancı sosyologun, Sorokin'in, görüşlerine dayanır¹³. Fakat, aydınlar hakkında ileri sürülen bütün bu mülâhazlar, teorik araştırmaların dışına çıkmamıştır.

Türkiye'de aydın sınıfın önemi, gelişimi ve cemiyetimize olan tesiri hususunda yapılmış hiçbir yerli araştırma mevcut değildir. Keza, Ankara Üniversitesi Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsünde okutulan "Türkiye'nin Sosyal Yapısı" adlı en yeni ders kitabında¹⁴ bile aydın sınıf, liderlik ve iktidar yapısı ile toplumumuzdaki fonksiyonları hakkında bir bölüme rastlamamaktayız. Yine 1924-1955 yılları arasında Türk parlamento üyelerinin eğitim ve meslek seviyeleri üzerinde yapılmış araştırmalarda yine yabancılardan gelmiştir. Bu bakımdan, Zimmerman'ın Yeni Liderlik adlı kitabında, aydın sınıfın sosyal vazifesi hususundaki kanaatları, Türk toplumu için de ışık tutacak bir mahiyettedir.

c. Yeni Sosyoloji Derslerinin üçüncü kısmı, Yeni Aile Sistemine tahsis edilmiştir. Türk sosyolojisinde, giriş kısmında belirttiğimiz gibi, Le Play'ın etkisiyle aile sosyolojisinin teorik hususları etraflıca bilinmektedir. Hattâ, Science Social okulunun en kuvvetli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Paul Descamps'ın bu hususla ilgili bir eseri de dilimize çevrilmiştir¹⁵. Le Play, aile bütçesi ve aile tiplerine ait — sayısı onu geçmeyen — bir kaç da araştırma mevcuttur. Fakat, Türk ailesinin tarihçe-

12) Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, İçtimaiata Başlangıç, İst. Üniversitesi yayınları.

13) Bk. P. A. Sorokin, Yüz yılımız Sosyolojik Nazariyeleri, Çeviren: Münir Rağit Öymen, cilt 1, 1949, İstanbul (Paretonun elitlerin Sirkülasyonu teorisi).

14) İbrahim Yasa, Türkiye'nin Sosyal Yapısı (teksir), 1967, Ankara.

15) Paul Descamps, Tecrübi Sosyolojiye Giriş, Çeviren: Nurettin Şazi Kösemihal, (2. ci baskı, İst. Üniversitesi yayınları, 1967, İstanbul.

si ve bugünkü durumu üzerinde Sosyoloji yönünden araştırmaya dayanan, maalesef, tek sistematik bir eser mevcut değildir.

Daniel Lerner'in de işaret ettiği gibi¹⁶ bugün Türkiyede modern, intikalî (transition) ve geleneğe dayanan safhada olmak üzere üç tip aile davranışları ve değer yargılarıyla karşı karşıya bulunuyoruz. Bunların temellendirilmesi, ilmi araştırma tekniklerine göre yürütülmelidir. Yaş gruplarına, meslek ve eğitim derecelerine ve gelir gruplarına göre evlenme, boşanma durumları, aile otoritesinde değişme, şehirleşme ve sanayileşmenin tesirleri, ailede çeşitli devyant davranışlar henüz sistematik olarak tesbit edilmiş değildir. Bu bakımdan, Yeni Sosyoloji Derslerinin Yeni Aile kısmı, bu tip araştırmacı için ışık tutucu değerdedir.

Kanaatımıza göre, Zimmerman'ın Amerikan sosyolojisindeki yeri üç önemli noktada toplanabilir: (1) Köy sosyolojisi sahasındaki faaliyetleri.. Gerçekten Zimmerman'ın sosyoloji sahasındaki çalışmalarında şehir sosyolojisinin karşısında, Köy sosyolojisi önemli alâka merkezini teşkil eder. Bu bölüme ilerde tekrar döneceğim. Yalnız, Zimmerman'ın bir köy sosyoloğu olması hususunda Barnes¹⁷ ve Becker (ile aynı kanaattayım. Bazı Amerikan sosyologlarına göre de, C. C. Zimmerman "Amerikada bölge sosyolojisinin, Howard Odum'un yanında en büyük temsilcisini teşkil eder"¹⁸. Nitekim, ıslâhat projeleri kısmında göreceğimiz gibi, memleketimizde köy araştırmaları için hareket noktası olarak bölge faaliyeti şeklini kabul etmiştir. Bunun için de bir kaç il bir birim (unit) olarak düşünecektir.

Aile sosyolojisinde Zimmerman, Le Play'cidir. En son ve en yeni araştırmalarında bu Le Play'cilik vasfını bariz yönleriyle görmek mümkündür¹⁹. Onun Amerikan sosyolojisinde, Le Play okulunu bütün yönleriyle tanıtan bir kimse olması ve bu okulun metodolojisini Amerika ve hatta Siam, Küba gibi diğer dış memleketlere tatbik etmesi, ailenin tarihçesi, sınıflandırılması ve tipleştirilmesi, aile bütçesi, yer ve iş şekilleriyle geniş monografiler elde etmesi, sanki bize bugün Le Play'in Amerikada yaşadığı intibamı vermektedir.

16) Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society*, sh. 136 - 137, the Free Press, Glencoe, Ill., 1958.

17) Harry Elmer Barnes and Howard Becker, *Social Thought from Lore to Science*, vol. 2, pp. 987 - 88, Harren Press, 1952.

18) Don Martindale, *American Social Structure*, p. 145, Appleton - Century - Crafts, Inc., N. Y. 1960.

19) Bk. C. C. Zimmerman and Lucius F. Cervantes: *Succesful American Family*, Pageant Press, Inc., New York, 1960.

Zimmerman sosyolojisinin bu üçüncü kısmında ana eğilim Le Play'cı görüşlere dayanmaktadır. Bunun yanında, onu Durkheim'e yaklaştıran tarafları da vardır. Şöyle ki, nasıl Durkheim de fert ile cemiyet arasındaki normal olmayan münasebetler intiharlara yol açıyorsa, aynı hâdiseler Zimmerman'a göre modern aile içinde varittir. O da Durkheim gibi, aynı görüşten hareket ederek modern ailenin çökmesindeki faktörlerin aslında cemiyetin değer yargılarının topyekûn yıkılmasına atfediyor²⁰. Bunun için de Durkheim'e'nin kavram çifti, anomi ve sosyal normlar, Zimmerman'ın modern aile teorileri için birer değer kazanıyorlar²¹.

Türk Sosyolojisinde Ziya Gökalp ile başlayan Durkheimci sosyoloji akımları, daha ziyade Zimmerman'ın da belirttiği gibi: "Çinden Anadolu'ya kadar Türk kitlelerinin değişmesi ile ilgili"²² teoriler üzerine kurulmuştur. Bugün, Amerikan sosyolojisinde önemli bir yer işgal eden Durkheim'in sosyolojik görüşleri maalesef Gökalp'in (1875-1924) bıraktığı yerden bir adım öteye geçememiştir. İşte Zimmerman, Yeni Aile sisteminde, Türk sosyologları için teoriden ziyade tatbikata dayanan bir araştırma metodolojisi ortaya koymuştur ki kısa zamanda öğrenci tez konuları olarak veya müstakil araştırmacılar tarafından benimseneceği kanaatındayım.

d. Zimmerman'ın Yeni Sosyoloji Dersleri adlı ders kitabında dördüncü ve en önemli kısım: Yeni Topluluk Şekli adı altında, Türk köy meselelerine tahsis edilmiştir. Bu kısım üç önemli bölüme ayrılmıştır: 1) Köy-şehir topluluğu; 2) Ananevi Ziraat köyü; 3) Türkiyede köy hayatının ıslâhı... Bu üç bölüm bir bakıma Türk köy sosyolojisine giriş yönünden yapılmış sistematik bir denemeyi verir. Türkiyede, köy sosyolojisinin gittikçe artan bir önem kazandığı bir devrede, Zimmerman'ın memleketimizle ilgili köy sosyolojisi meselelerine büyük bir salâhiyetle işaret etmesi, sosyolojimiz için müstesna bir fırsat olmuştur.

Bu kısımda yazar, aynı zamanda, yerli ve yabancı, birçok bilim adamlarına ait geniş bir bibliyografya da vermiştir. Türkiyede sekiz aylık ikamet esnasında Zimmerman'ın memleketimizin köy yapısıyla ilgili bu kadar kuşatıcı ve ciddi çalışmaları ortaya koyması, henüz hiçbir yabancı sosyoloğa nasib olmamıştır²³.

20) Bk. William Good: The Sociology of Family, p. 183, Edited by Robert Merton, Sociology today, Basic Books Inc., Publishers, New York 1962.

21) Zimmerman'ı Durkheim'e yaklaştıran bu öğretiyi için Bk. The Family and Social Change in Annals 272 (1950), pp. 22 - 29.

22) C. C. Z., a.g.e., p. 10.

23) Bk. Hans Feyer, Sosyolojiye Giriş adlı eserinde, Ziraat Sosyolojisi bölümünde Türk köy sosyolojisinden tek kelimeyle bile bahsetmemiştir.

Türkiyede, köy sosyolojisi ilk defa sistematik olarak, Doğu Anadolu bölgesinde kurulmuş bulunan Atatürk Üniversitesinde yine bir Amerika'nın idaresi altında, 1960-61 yılları arasında, başlatılmıştır²⁴. Daha sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve diğer sosyoloji bölümlerinde okutulmaya veya hiç olmazsa temas edilmeye başlanmıştır. Fakat, bugüne kadar Türk okuyucuları için yayınlanmış sistematik tek bir köy sosyolojisi kitabı, maalesef, mevcut değildir. Bu bakımdan, Zimmerman'ın Türk köy sosyolojisinin ana hatları üzerinde yazmış olduğu 90 sahifelik bu etüd, lâyük olduğu yeri ve değeri muhafaza etmektedir.

Köy sosyolojisiyle ilgili bu Yeni Topluluk şeklinin sonuncu bölümünü, yukarıda ifade edildiği gibi, Türkiye'de köy hayatının ıslâhına tahsis edilmiştir.

III — Türk Köy topluluk yapısı üzerinde ıslâhat fikirleri :

Bu kısımda Zimmerman'ın teorik ve araştırmaya dayanan görüşleri yanında, doğrudan doğruya, Türk cemiyetinin ıslâhı ve kalkınması için ileri sürdüğü görüş ve temennileri incelemek istiyoruz. Zimmerman'ın bu görüşleri iki esas noktada toplanabilir: 1) Resmî kuruluşlar tarafından bazı hal çareleri için Zimmerman'a yapılan müracaatlarda belirtilen ıslâhat projeleri; 2) Sosyoloğun bizzat ders notlarında ve yayınlarında ileri sürdüğü teklifler. Her iki hususda da hâkim olan ana fikir, yazarın her sahada sürekli bir değişme bekleyen bir Türkiyede bu gerçeği görmesi ve öğretisini ona göre düzenlemesidir. Şimdi, yukarıda ileri sürülen esasları sırasıyla inceleyelim.

Prof. Zimmerman, İktisat Fakültesi sosyoloji dersleri için yine aynı fakültenin mensuplarından değerli sosyolog Prof. Fındıkoğlu tarafından ilgili makamlara daveti için teklif edilmiş. Bu teklif, kısa zamanda gerçekleşmiştir. Aynı zamanda bu tanınmış sosyoloğun Fındıkoğlu ile çalışması da kendilerinin cemiyetimize faydalı olmasında önemli bir âmil olmuştur. Fındıkoğlu, yayınları ve öğretileriyle, Türkiyede ilmî metotlara göre, Gökalp'ten sonra müstakil bir sosyolojinin geliştirilmesini hassasiyetle isteyen bir kimse olarak tanınır. Zimmerman'ın "Le Play ve Sosyal İlimler Metodolojisi" adlı bir eseri de, öyle sanıyorum ki Fındıkoğlunun gayretiyle Türk sosyolojisine kazandırılmıştır²⁵. Aynı tutum içinde,

24) Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, İçtimaiyat, 2. cilt, sh. 397-98, İstanbul, 1961.

25) C. C. Zimmerman, Le Play ve Sosyal İlimler Metodolojisi, çeviren: Dr. Oğuz Arı, İst. Üniv. yayınları, no. 1095, İstanbul, 1964.

İktisat Fakültesi İctimaiyat enstitüsü daha önce kurulmuş olan "Köy ve Şehir Sosyolojisi Araştırma Merkezi" adlı derneğin çalışma faaliyetlerine paralel olarak Zimmerman'dan Türkiyede Köy-şehir çalışmaları hakkında metodoloji yönünden yardım da istemiştir²⁶.

Prof. Zimmerman'ın Türk köy yapılarının ıslâhı üzerinde resmî yünden ileri sürdüğü tavsiyeleri şu şekilde sıralayabiliriz: (1) Araştırmalar için elzem olan verilerin toplanması; (2) Uzun vâdeli bir araştırma projesinin hazırlanması; (3) Rural Turkey adlı bir etüdün (27) günümüz köy meselelerine göre yeniden değerlendirilmesi.. Yazar, Türkiyede köy meseleleri üzerinde yapılmış araştırmalar arasında Rural Turkey'yi en ciddi ve en değerlisi olarak kabul etmektedir. (4) The Forth suggestion is to pick one(single as possible) regional breakdown of the contry use it to characterize the major problems of investigation in the country.. (5) The fifth suggestion is to write descriptive summaries of these regions for the period described in the first Rural Turkey and the second period which should summarize the data as of about 1960. Yazar (Zimmerman) ayrıca, çalışmalarında bu tip analizleri Birleşik Devletlerde de yürüttüğünü ifade ederek, aynı şekilde bir araştırmanın Türkiye için de tavsiye olunabileceğini öne sürmektedir. Aynı şekilde Zimmerman: "When I was in Thailand about 35 years ago I studied the agricultunre of 40 vilages. Bütün bunlara ilâve olarak Prof. Zimmerman monograf tipi çalışmaları da köy problemlerinin tetkiki için faydalı olabileceğini kayıt ediyor. Bu hususta sosyolog Prof. İbrahim Yasa'nın "Hasanođlan" adlı çalışmasını örnek olarak zikretmektedir.

Değerli sosyoloğun Türk resmi makamlarına köy kalkınması ve köy araştırmaları hususunda yapmış olduğu teklif ve tavsiyelerin bir kısmı bunlardan ibarettir. Şimdi, ikinci kısma yani Türkiyede köy hayatının ıslâhı bakımından görüşlerinin değerlendirilmesine geçelim. Zimmerman'a göre: "Köy hayatının ıslâhından önce gelen şartların veya ıslâh hareketlerine yönelen adımların gerçekleştirilmesi bir kaç surette olur. Her şeyden önce, hükûmette, ilim sahasında ve âmme işlerinde hizmet

26) (5.1.1964) tarihinde İctimaiyat Enstitüsü direktörü Prof. Orhan Tuna tarafından Zimmerman'a hitaben yazılan bir mektup, Zimmerman tarafından (15.1.1964) tarihinde derhal cevaplandırılmış ise de, maalesef, proje gereği şekilde değerlendirilmemiştir. Tam o sırada bir Köy Bakanlığı kurma hareketi bile bir ihtisas adamının tekliflerini değerlendirmeye ve yürütmeğe elverişli olmamıştır. Fakat, adı geçen enstitünün malî imkânları elverişli olunca bu projeyi derhal tatbik edebileceklerini ifade ediyorlar. Bk. C. C. Zimmerman, a.g.e., Fındıkoğlu'nun ön sözü.

gören yaratıcı bürokrat zümrenin faal kısmı, köy halkının bulunması gereken yerlere nazaran nerelerde ikamet ettiğini bilmelidir. Umumî olarak karara bağlanacak büyük mesele asla köy hayatı olmayıp, milli kaynaklardan ve istidatlardan iktisadî ve ilmî bakımdan umumî istifade sağlanması itibarıyla bir değer veya mania olarak köy bölgeleridir. Türkiyede iş gücünün takriben % 70 i, halkın üçte ikisi ve kaynakların pek çoğu köydedir. Ekonominin bu kısmı inkişaf etmez veya değişmezse, geri kalan kısmının da büyük, başarılı bir hamle yapamayacağı aşikârdır²⁷.” Bu görüşler Türkiyede köy meselelerinin esas hareket noktasını teşkil eder. Takriben 40.000 köy ve 22.000 kom, oba, mezra veya kısaca hamlet tipi köycükler ile, aile olarak, 2,5 milyon üzerinde ziraat işçisi gerçek ve ciddi bir çözüm yolu beklemektedir. Bunun için de Zimmerman, daha bir çok ıslâh yolları gösteriyor: a) Bir ekonomik plân içinde köyün ele alınması; b) toprak bozulması ve erozyonu; c) Beslenme fakat daha çok proteinli gıda maddelerine yönelme; d) Tıbbi ve sağlık rehberliği; e) köyde iskân şartları; f) elektrikleendirme g) köy tipleri; i) mikro-çevre olarak su kaynakları; j) köy ve orman; k) köyde hayat; l) Le Play tipi aile bütçesi etüdleri.

Yukarıda görüldüğü gibi, Türk köylerinin halihazır durumunun tesbiti; bunların çözümlenmesi için gerekli ıslâhat tedbirleri. Sistemli ve bilimsel olarak, bütün teferruatıyla Zimmerman tarafından tetkik edilmiştir. Yazarımız, kitabının son paragrafını Le Play'ın metodolojisinin izah ve tasvirine tahsis etmiştir. Köy araştırmaları için ışık tutması bakımından da “Le Play Methodology for Studying Family Budgets” adlı eserinin aynı enstitü tarafından tercümesi sağlanmıştır. Zimmerman'a göre: Le Play'ın Türkiyede çok iyi tanınması takdirden öteye geçememiştir. Bu eserin amacı, 9 bölgeye ayrılan Türkiyenin her yerinde aileler hakkında saha incelemesini gerçekleştirmektir²⁸.”

Zimmerman, eserinin son kısmını, hususiyle, Türk köy meselelerine ayırmasının sebeplerini Anadolu'da eski Hitit öncesi iskân mahallerinden biri olan Gordium'da kör düğüm “Gordian Knot” denilen bir efsaneye atfen şöyle açıklıyor: “Efsaneye göre bu kördüğümü çözebilen kimse Asyanın çoğuna hakim olabilecekti. İskender'in bu düğümü kılıcı ile çözmüş olduğu söylenir. Asya köylüleri, ekseriya sosyolojik bir kördüğüm olarak hiç kimsenin baş edemeyeceği bir probleme sahiptir. Bu bah-

27) Barbara and George Helling, Rural Turkey, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, 1950.

28) C. C. Z., Yeni Sosyoloji Dersleri, sh. 362.

29) C. C. Z., a.g.e., sh. 389.

sin gayesi kördüğümün kesilebileceğini göstermektir". Bu efsanenin gerçekleşmesi için Türk aydınları bir takım çözüm yolları aramaktadırlar. Temennimiz, ünlü sosyoloğun memleketimiz hakkındaki bu kalkınma projelerini nazarı dikkate alarak, bir an önce ilmin gösterdiği yoldan gitmektir.

IV. Eserleri ve Makaleleriyle Türk Sosyolojisine Tesiri :

Zimmerman, iki sömestrlik kısa bir süre içinde, hiçbir yabancı sosyoloğa nasib olmayacak şekilde Türk sosyolojisine faydalı olmuştur. Ayrıca, öğreti faaliyetlerine paralel olarak, birkaç önemli kitabı ile makaleleri türkçeye çevrilmiştir. Bu ara hakkında tanıtma mahiyetinde veya müstakil ilmi çalışmalar şeklinde yazılmış birçok makaleler de mevcuttur. Ben, burada bunları en önemlilerini belirtmeye çalışacağım.

A. Önce müstakil eserleri :

- 1) Yeni sosyoloji dersleri, sh. 1-390, 1964, İstanbul, İktisat Fakültesi yayınları, No. 159, çeviren: Dr. Âmiran Kurtkan.
- 2) Le Play ve Sosyal İlimler Metodolojisi, sh. 1-60, 1964, İst. Üni. İktisat Fakültesi Yayınları, No. 157, Çeviren: Dr. Oğuz Arı.

B. Makaleleri :

- 1) Nasıl Köy Sosyoloğu Oldum?, Sosyoloji Konferansları, 1965-1966, Çeviren: Dr. Mehmet Eröz, İst. Üniv. İktisat Fak. Yayınları.
- 2) Aydınların Ortaya Çıkışı, Sosyoloji Konferansları, 1963-1964, Çeviren: Nezahat Arkun, İst. Üniv. İktisat Fak. Yayınları.
- 3) Karbon 14, Tarif ve Tarihçesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Konferansları, 1964.

C. Hakkındaki Makaleler :

- 1) Cavit Orhan Tütengil, Prof. Carle C. Zimmerman ve Türkiyenin Bazı İçtimai Meseleleri, Sosyoloji Konferansları, 1962-1963, İst. Üniv. İktisat Fak. Yayınları.
- 2) Orhan Türkdoğan, Carle C. Zimmerman Sosyolojisinin Esasları, Sosyoloji Konferansları, 1963-1964, sh. 93-151, İst. Üniversitesi Yayınları, 1964.

- 3) Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, (Bugünkü Amerikan Sosyolojisi ve Prof. C. C. Z., İş ve Düşünce dergisi, 1964, İstanbul, Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği, İstanbul. Sayı 245.
- 4) Âmiran Kurtkan, Köy Sosyolojisi ve Birleşik Amerikada Teknolojinin Getirdiği Sosyal Problemler, Sosyoloji Konferansları, 1964-1966, İst. Üniversitesi İktisat Fak. Yayınları, 1966...

V — Sonuç :

Prof. Zimmerman 1963-1964 Ders yılı dönemi, iki sömestrlık süre içinde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, sosyoloji bölümünde öğretileri, konferansları, eser ve makaleleri ve proje teklifleriyle Türk köy sosyal meselelerini aydınlatmaya çalışmıştır. Bunu yaparken, az gelişmiş toplumlara ait kazanılmış şahsi tecrübelerini büyük bir ustalıklı kullanmasını bilmıştır. Bu bakımdan Prof. Zimmerman'ın Türk sosyolojisindeki yeri ve tesiri daima canlılığını muhafaza edecektir.

Her şeyden önce, Zimmerman'ın Türk sosyolojisine getirdiği yenilik iki noktada toplanabilir: Birincisi, sosyolojinin tarihi gelişimi ile bugünkü durumu. Bu teorik açıklamada hem Avrupa sosyolojisinin doğuşu, geçirdiği merhaleler yanında Doğu ve İslâm devletlerinin siyasî, sosyal ve ekonomik yönden kronolojik tahlilleri ve bunların, farklı cemiyetlerin yapılarına göre karşılaştırılması... İkincisi, Türkiye'de köye ait ana meselelerin tesbiti ve bunun dünya sosyolojisiyle münasebetleri incelenmiştir. Birincisi ne kadar teorik açıklamalara istinat ediyorsa, ikincisi de okadar pratik meseleleri ihtiva etmektedir.

Zimmerman'ın, bir kalkınma atmosferi içinde bulunan memleketimizde, bir yıl daha geçirmek suretiyle meselelerimize ışık tutması sağlansaydı bu gayretler, şüphesiz iki katına çıkacaktı. Buna rağmen, öyle tahmin ediyorum ki, Zimmerman adı Türk sosyoloji ananesinde lâyık olduğu yeri bulacaktır.